

Asia: OM 31/41/2015

Lapsenhuoltolain uudistaminen

Yleistä

Onko teillä yleistä lausuttavaa työryhmän ehdotuksesta?

Arvoisa Oikeusministeriö,

Kun lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta käsitellään, valtaosissa tapauksista on taustalla vanhempien yhteinen perhe-elämä. Riitaisuus ja aikuisten välien tulehtuminen on hyvin yleistä eroon liittyen. Eropäätös on vahva päätös siitä, että ainakin toisella eron osapuolella on halu lopettaa yhteiselämä. Eron jälkeen vanhemmuus jatkuu ja lapsen asiat yhdistävät eron osapuolia.

Vallitseva näkökulma, jonka mukaan vanhempien riita on lapsen edun vastaista ja neuvottelemalla ja sovittelemalla ajetaan lapsen etua, olisi hyvä kyseenalaistaa. Vanhempien riitatilanne on lapsen edun vastaista vain siinä tapauksessa, että lapsi otetaan riitaan osalliseksi.

Nykytilanne, jossa neuvottelemisen ja sovittelemisen vaikuttaa olevan jopa itseisarvo, ei välttämättä palvele tarkoitusta. On vanhempia, jotka käyttävät neuvotteluja omien tarkoitusprien ajamiseksi ja motiivina ei ole lapsen asiat, vaan kontakti eron toiseen osapuoleen ja omien käsittelemättömien tunteiden läpikäyminen..

Neuvottelemisen tulisi olla aidosti vapaaehtoista ja neuvotteluista kieltäytyvää osapuolta ei tulisi automaattisesti leimata riitaa ylläpitäväksi osapuoleksi, joka ilmeisesti on nykyisin laajalti vallalla oleva käsitys. Pelko tuomioistuimen silmissä ”riitaisaksi” leimaantumisesta on johtanut ilmeisesti tilanteisiin, jossa oma oikeusavustaja on leimaantumisen pelossa painostanut asiakastaan sovintoon.

Nykykäytäntö, jossa ilmeisen usein vanhempien välinen riitaisuus nähdään esteeksi yhteishuoltajuudelle ja vuoroasumiselle, tulisi lainsäädännöllä estää. Nykytilanteessa väitettyä tai

tahallaan lietsottua riitaisuutta käytetään liian usein väärin hyväksi työkaluna, jolla toinen vanhempi erotetaan lapsestaan.

Parisuhteessa esiintynyt vallankäyttö ja henkinen väkivalta, josta toinen osapuoli on halunnut yhteiselämän lopettamisen myötä eroon, on tekijä, jonka johdosta kenenkään painostaminen kasvotusten tapahtuviin neuvotteluihin on kohtuuton ja usein jopa vahingollinen vaatimus.

Sähköisen sovittelun ja sopimisen käytäntöjä tulisi kehittää vastaamaan valtaosaan neuvottelutarpeita. Lapsen arkeen, normaaliin kasvattamiseen ja tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyvät asiat eivät ole pohjimmiltaan kovin monimutkaisia.

Lapsen asioista sovittaessa nykytekniikan mahdollistamat kanavat olisi valjastettava käyttöön laajalti, kuten on tehty mm. koulujen Wilma jne. järjestelmien kanssa kouluissa. Myös tekstiviestitse lapsen asioista sopiminen ja tiedottaminen voi palvella hyvin lapsen tilannetta. Se vähentäisi tulkinnanvaraisuutta ja väärinymmärryksiä.

Lapsen asioista sähköisesti sopiminen ja tiedottaminen olisi kiistatilanteissa myös varsin helppoa todentaa. Vanhempien välisestä sähköisestä dokumentaatiosta kertyisi myös kattavasti olosuhteita selventävää materiaalia lapsen huoltoon- ja tapaamisoikeuteen mahdollisesti liittyviin oikeuskäsittelyihin. Tämä palvelisi lapsen etua, ja myös nopeuttaisi mahdollista tuomioistuinmenettelyä.

Lapsenhuoltolain yleiset säännökset (1. luku; 1-5 c §)

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä?

-

Huoltajat ja tapaamisoikeus (2. luku; 6-12 §)

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä?

2.1 Vuoroasumisjärjestelyt

Lapsen jaettu huoltajuus ja asuminen (ja elatus) tulisi kirjata oletusarvoisesti lakiin koskien kaikkia lapsia. Vasta tilanne, jossa tämä ei ole mahdollista, vaatisi lastenvalvojan vahvistamaa vanhempien tekemää sopimusta tai tuomioistuinmenettelyä.

Kaikki vuoroasumisesta poikkeavat sopimukset (lastenvalvojalla tai tuomioistuimessa) tulisi sopia määräaikaisiksi, ja sellaisiksi, että se pyrkii aina kohti täysin jaettua vahemmuutta ja vuoroasumista.

Lapsen asuinpaikka ja lapseen liittyvät sosiaali-etuudet tulee jakaa lähtökohtaisesti puoliksi vanhempien kesken. Vanhempien sopiessa muusta kuin yhteisasumisesta, etuudet tulisi sovittaa vastaamaan vanhemman ja lapsen yhdessäoloaikaa.

Arjessa lapsen vuoroasuminen on usein haasteellista järjestää ja se vaatii resursseja. Kuitenkin lähtökohtaisena olosuhteena ja oikeutena: kahden tasaveroisen vanhemman vanhemmuutena, se kannustaisi vanhempia etsimään lapsen edun mukaisia järjestelyjä.

2.2. Säännökset tuetuista ja valvotuista tapaamisista

Tuettujen ja valvottujen tapaamisten määrittämisen edellytykset tulee selkeästi tuoda esiin lainsäädännössä.

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrittäminen tulisi perustua ainoastaan lapsen hyvinvointiin tai turvallisuuteen, ei lapsen vanhempien välisiin ristiriitoihin, perustettomiin uhkakuviin, luottamuspuolaan tai erilaisiin näkemyksiin lapsen hoidosta.

Valvottujen tapaamisten ja tuettujen tapaamisten määrittäminen vaikuttaa aina lapsen ja tämän vanhemman luonnolliseen kanssakäymiseen ja puuttuu perusoikeuksiin: perhe-elämään.

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrittäminen tulisi aina olla määräaikaista ja tapaava vanhempi tulisi aina oikeuttaa saamaan halutessaan tukea vanhemmuuteen, jotta lapsen ja vanhemman tapaamiset normalisoituisivat.

Niin ikään tapaamispaikka tulisi velvoittaa lainsäädännöllä raportoimaan suoraan tuomioistuimelle mikäli tulee vaikutelma siitä, että tapaamisten määrittäminen tuetuiksi tai valvotuiksi ei ole ollut tarpeellista.

Tapaamispaikka tulisi velvoittaa ilmoittamaan lastensuojeluun ja syyttäjälle (jos vieraannuttaminen kriminalisoidaan) mikäli herää epäily siitä, että lapsen oikeutta normaaliin perhe-elämään on loukattu hakemalla tapaamisia valvotuiksi peruteettömästi ja pyrkimyksenä puuttua lapsen ja tapaavan vanhemman normaaliin kanssakäymiseen (vieraannuttamistarkoituksessa).

Kunnat tulisi velvoittaa järjestämään valvotut ja tuetut tapaamiset niin kuin tuomioistuin on ne määrännyt. Lastensuojelu tulisi velvoittaa, tarvittaessa muun viranomaisen avustuksella, turvaamaan lapsen oikeus tavata tapaavaa vanhempaa tilanteissa, joissa toinen vanhempi ei ole halukas luovuttamaan lasta tapaamispaikkaan määrätysti.

Valvotut vaihdot tulisi olla nykykäytännöstä poiketen hyvin kevyesti määrättävissä ja myös tapaavan vanhemman puolelta vapaaehtoisesti haettavissa oleva maksuton palvelu. Huoltokiusaamiseen liittyy usein perusteettomia väitteitä esimerkiksi lasta tapaavan vanhemman väkivaltaisuudesta, päihteiden vaikutuksena olemisesta, haettavan lapsen itkuisuudesta tms. Valvotuilla vaihdoilla yhteiskunta voi edesauttaa tapaavan vanhemman ja lapsen suhdetta.

2.3. Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus

Lainsäädännössä lapsen oikeuksien ja edun tulisi olla ensisijaisessa asemassa. Lapsen oikeutta tavata muita kuin biologista vanhempaansa on syytä täsmentää.

Ensisijaisesti lapsen oikeus tavata sisarpuoliaan tulisi turvata. Vanhempien velvollisuus edesauttaa lapsen oikeutta tuntea sukunsa tulisi kirjata lakiin.

2.4. Tapaamisoikeuden toteutuminen

a) Vieraannuttaminen ja muut tapaamisen toteutumiseen liittyvät vaikeudet

Vieraannuttamisen kriminalisointi on tarpeen.

Vieraannuttaminen on usein hyvin selkeät toimintamallit täyttävää toimintaa, jossa on toimeenpantu prosesseja, joiden päämäärä on rikkoa lapsen ja tämän toisen vanhemman suhde. On selvää, että lainsäädäntöön ei voida kirjoittaa täysin auki kaikkia vieraannuttamisen tunnusmerkkejä (vrt.vainoaminen, työpaikkakiusaaminen jne.), mutta se ei kuitenkaan voi olla este vieraannuttamisen kriminalisoinnissa.

Usein vakavaan vieraannuttamiseen liittyy kohdevanhempaan kohdistetut syytökset mm. lapsen heitteillejätöstä, lapsen pahoinpitelystä, lapseen kohdistuneesta seksuaalisesta väkivallasta jne.

Vieraannuttaminen ei ole vanhempien välistä ristiriitaa, vaan lapsi joutuu vieraannuttavan vanhemman, omien päämäärien välikappaleeksi.

Esitetty huoli siitä, että lapsen huolto- ja elatusoikeudenkäynnit viivästyisivät lapsen mahdollisen vieraannuttamisoikeudenkäynnin ja tutkimusten johdosta on, vieraannuttamisen vakavuuteen nähden täysin ylimitoitettu.

Vieraannuttamisen kriminalisointi on henkisen väkivallan uhrina elävän lapsen oikeuksien suojaamista.

Vieraannuttaminen on tunnistettavaa toimintaa, jonka on otettava huomioon käsiteltäessä lapsiasioita. Sillä, onko vieraannuttaminen diagnosoitavaa tai tieteellisesti todistettu toimintamalli, ei sinällään pitäisi olla niin suurta merkitystä. Lainsäädännössä on myös kriminalisoitu muitakin toimintatapoja, joiden tieteellinen näyttö voi olla puutteellista esim. vainoaminen, seksuaalinen ahdistelu, kunnianloukkaaminen jne.

Vieraannuttamisen todistaminen lienee yhtä haastavaa kuin työpaikkakiusaamisen, vainoamisen tai muun vihamielisen toiminnan. Se, että vieraannuttamista ei voida yksiselitteisesti määritellä, tai että sen todentaminen voi olla haastavaa, ei voi olla esteenä sen kriminalisoimiselle.

Vieraannuttaminen vaarantaa vakavasti lapsen psyykkisen kehityksen ja on yhteiskunnalle hyvin kallista:

”Tutkimusten mukaan yleisimpiä vieraannuttamiselle altistuneilla lapsilla ja nuorilla esiintyviä oireita ovat muun muassa (usein jäsentymätön) vihan tunne kohdevanhempaa kohtaan, lisääntynyt hermostuneisuus ja ahdistuneisuus, itseluottamuksen puute, turvattomuuden tunne, perusteettomien pelkojen herääminen, psykosomaattiset oireet, uni- ja nukahtamisvaikeudet, lisääntynyt stressi, masentuneisuus ja itsetuhoajatukset, syömishäiriöt, kouluvaikeudet, päihteiden lisääntynyt käyttö, pakko-oireet, toistuvat itsesyytökset sekä ahdistus- ja paniikkihäiriöiden lisääntynyt riski (Waldron ja Joanis 1996, Baker 2005a).”, (Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa, Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2010;126(5):499-505).

Vieraannuttaminen on yhteiskunnalle hyvin kallista. Vieraannuttamiseen läheisesti liittyvän huoltokiusaamiseen käytetään usein paljon yhteiskunnan resursseja mm. perusteettomien lastensuojeluilmoitusten, rikosilmoitusten jne. muodossa.

Lainsäädäntöä uudistettaessa etusijalla tulisi olla lapsen etu. Vieraannuttamiseen puuttumiseen on määriteltävä keinot ja viranomaisvastuut, joilla turvattaisiin lasta. Ilman lainsäädäntöä, ilman

lapsiasiantuntijoiden kouluttamista ja vastuunjakamista, joka velvoittaisi puuttumaan lapsen vieraannuttamiseen (nykytilanne) lapsi jää käytännössä lähes aina ilman apua.

Lapsen huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Nykyinen malli, jossa tapaavan vanhemman viimeinen keino pyrkiä tapaamaan lastaan on hakea oikeusteitse uhkasakkoa tapaamisten toteutumisen varmistamiseksi, ei ole toimiva ja vaatii ehdottomasti uudistamista.

Uhkasakon hakeminen on hyvin kallis prosessi lapsensa tapaamista hakevalle vanhemmalle. Kustannukset pyrkimyksistä saada tavata omaa lastaan (ja turvata lapsen oikeus perhe-elämään mm. sisarusten ja isovanhempien tapaamiseen) voivat kohota useisiin kymmeniin tuhansiin euroihin.

Uhkasakon hakeminen on myös prosessi, joka jo lähtökohtaisesti asetelmaltaan ei edesauta vanhempien välistä sopua. Uhkasakon hakeminen saattaa myös johtaa vahvaan lapseen kohdistuvaan painostus lähivanhemman toimesta saattaa olla vahvasti lapsen edun vastaista. Lapsen turvallisuus tilanteessa, jossa vanhempi on pakotettu hakemaan uhkasakkoa lapsen tapaamisoikeuden toteutumiseksi, tulisi valtion taholta turvata.

Uhkasakon hakemista on usein edeltänyt jo pidempi aika, jolloin lapsen tapaamisoikeus ei ole toteutunut. Uhkasakon hakemisen vireillelaitosta siihen, että uhkasakko tuomitaan, voi kulua kaikkinen valituksineen ja selvituksineen käytännössä jopa vuosikausia. Pienen lapsen ollessa kyseessä, lapsi ei välttämättä ajan kuluessa edes tunne omaa vanhempaansa, jolloin alkuperäisen tapaamissopimuksen mukaiset tapaamiset eivät välttämättä ole enää suoraan lapsen edun mukaisia. Ja isomman lapsen ollessa kyseessä, saattaa käsittelyt venyä 12-vuoden rajapyykin ohitse, jolloin tapaamissopimusta ei käytännössä toimeenpanna lapsen sitä vastustaessa (mm. vieraannuttamisen ollessa kyseessä).

Lapsen luovuttamatta jättäminen lasta noutavalle vanhemmalle tapaamissopimuksen mukaiseen tapaamiseen, jonka käyttämisestä tapaava vanhempi on ilmoittanut vähintään kahta viikkoa ennen tapaamisen alkamista, tulisi johtaa välittömään mahdollisuuteen saada viranomaisapua poliisilta tai sosiaalipäivystykseltä.

Oikeudenkäynti (3. luku; 14-17 §)

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä?

3.2. Sosiaaliviranomaisen selvityksen hankkimen

Vaikuttaa siltä, että usea tuomioistuimen päätös perustuu hyvin suurelta osin olosuhdeselvitykseen, jonka toteuttaminen ei perustu mihinkään yhtenäiseen menetelmään, sääntöön tai ohjeeseen.

Vakiintuneet olosuhteet vaikuttavat saaneen suhteettoman kovan painoarvon lapsen etua arvioitaessa. Jos esimerkiksi toinen vanhemmista on muuttanut juuri ennen tai on muuttamassa olosuhdeselvityksen jälkeen olosuhteisiin, jotka ovat lapsen tapaamisen kannalta sekä lapselle että vanhemmalle edullisemmat, on tämä järjenvastaisesti tulkittu muuttuneeksi olosuhteeksi ja lapsen edun vastaiseksi.

Lakiin tulee joko kirjata tarkat menettelysäädökset olosuhdeselvitysten tekemiseksi (tai Oikeusministeriön tulee antaa siihen ohjeet) tai olosuhdeselvityksistä tulee täysin luopua. Nykykäytäntö ei takaa lapsen tai lapsen vanhempien oikeusturvaa

Olosuhdeselvitykset tulisi säilyttää viranomaistyönä eikä niitä tulisi hyväksyä ostopalveluina.

3.3. Lapsen kuuleminen ja osallistuminen oikeudenkäyntiin

Lapsen kuuleminen tulisi olla aina osa lapsen tapaamis- ja huolto-oikeudenkäyntiä, josta voitaisiin kuitenkin luopua ellei kumpikaan vanhemmista sitä vaadi.

Lapsen kuulemiseen tulisi käyttää aina lapsiasiantuntijaa, joka on perehtynyt tunnistamaan lapsen mielipiteeseen asiattoman vaikuttamisen.

Lapsen kuuleminen tulee erottaa olosuhdeselvityksestä. Nykykäytäntö, jossa lapsen lähivanhempi tuo ja vie lapsen kuulemiseen ja mahdollisesti istuu kuulemisen ajan oven takana, ei takaa lapselle mahdollisuutta tulla aidosti kuulluksi. Lapsen kuuleminen ilman, että lapsella on aito mahdollisuus tuoda mielipiteensä esiin ei palvele tarkoitusta.

Lapsen kuuleminen tulisi voida suorittaa ennalta ilmoittamatta lapsen luonnollisessa ympäristössä esimerkiksi koulussa tai päivähoidossa, jolloin lapsen on helpompi tuoda esiin mielipiteensä vapaammin. Muutoin lapsen kuulemiseen voitaisiin käyttää tapaamispaikkoja tai muuta ympäristöä, jonne vanhempi jättäisin lapsen kuulemista varten ja lapselle olisi selkeää, että vanhempi ei ole paikalla.

Mitään ikärajaa siitä, minkä ikäistä lasta kuullaan, ei tulisi kirjata lakiin. Nykykäytäntö, jossa 12-vuotta täyttäneen lapsen mielipidettä kuullaan, on käytännössä johtanut tilanteeseen, jossa 12-vuotta täyttäneen mielipide määrää hänen asuinpaikkansa. Kuitenkin tämän ikäisen lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen on helppoa ja voi johtaa tilanteeseen, jossa lapsi ”tuomitsee itsensä” oman etunsa vastaiseen tilanteeseen. Suomen tulisi kunnioittaa alaikäisen oikeutta erityiseen huolenpitoon ja suojeluun, myös lapsen oman mielipiteen vastaisesti.

Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelu (3 a. luku; 17 b ja 17 d §)

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä?

Tuomioistuimen valvomaa sähköistä sovittelua tulisi kehittää ja ottaa huomioon laissa.

Vieraassa valtiossa annettu päätös ja lapsen palauttaminen (6. luku; 39 ja 41 §)

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä?

-

Asetuksenantovaltuus (7. luku; 49 §)

Lausuntonne ehdotetusta säännöksestä?

-

Liitelait

Onko teillä lausuttavaa liitelakeihin ehdotetuista muutoksista?

-

Vaikutukset

Onko ehdotuksen vaikutukset mielestänne arvioitu asianmukaisesti?

-

Muuta

Onko teillä muuta lausuttavaa työryhmän ehdotukseen liittyen?

Lapsen elatuksesta huolehtiminen tulisi olla lapsen molempien vanhempien ensisijaisia vastuita muun lapsen tarpeista huolehtimisen rinnalla.

Lapsen elatuksen irroittaminen erilliseksi asiaksi lapsen huoltolain uudistuksen yhteydestä ei ole kauaskantoista. Taloudelliset vastuut ja niiden jakaminen liittyvät monesti kiinteästi lapsen huoltoon.

Vanhemman tosiasialliset toimet ja pyrkimys (tulotasosta riippumatta) vastata omalta osaltaan lapsensa sen hetkisestä elatuksesta tulisi olla jo lähtökohtaisesti yksi tekijä kun kykyä toimia huoltajana arvioidaan.

Oikeusministeriön ohjeen (OMJU 2007:2 Lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi) soveltaminen on monissa tapauksissa ajanut etävanhemman kohtuuttomaan elatusvastuuseen.

Vanhemman, jolla ei ole tuloja, tulisi olla velvoitettu järjestämään mahdollinen omaisuutensa tavalla, jossa varallisuus on ensisijaisesti realisoitava lapsen elatuksen turvaamiseksi (samoin edellytyksin kuin toimeentulotuen myöntäminen edellyttää).

Nykytilanteessa perheen käytössä olevaa omistusasuntoa ei lasketa vanhemman elatuskykyyn. Tämä voi johtaa kohtuuttomaan tilanteeseen, jossa lapsista erossa asuva vanhempi on tuomittu maksamaan 100%:sta elatusta lapsilleen, samaan aikaan kun elatuskyvyttömäksi todettu vanhempi asuu lasten kanssa asunnossa, jonka arvo riittäisi kattamaan lapsen elatuksen ja asumisen.

Myös tilanne, jossa vanhempi on elatuskyvytön uuden liiton lapsen syntymän johdosta (äitiys- ja vanhempainvapaa) ja elatusvelvollisuus lankeaa tämän johdosta yksin aikaisempien lasten vanhemmalle, tulisi erikseen käsitellä lainsäädännössä. Nykyinen käytäntö voi johtaa inhimillisesti hyvin kohtuuttomiin tilanteisiin mm. sellaiseen, että samanikäisten vauvojen äideistä toinen voi hoitaa vauvaa kotonaan ja toisella on taloudellinen pakko laittaa vauva hoitoon ja mennä töihin. Tällainen tilanne saattaa syntyä kun miehelle kaatuu yllättäen yksin täysi vastuu entisen liiton lasten elatuksesta, entisen vaimonsa saatua lapsen uuden kumppaninsa kanssa ja jäädessä äitiysvapaalle. Etä-vanhemman elatusmaksut voivat siis tuplaantua ilman minkäänlaista omaa toimintaa, heikentäen etävanhemman uuden perheen toimeentuloa.

Nykytilanteessa elatusvelvollisen etä-vanhemman ollessa elatuskyvytön, lapselle (lähivanhemmalle) maksetaan elatustukea Kelan kautta, jota Kela mahdollisesti perii elatusvelvolliselta. Lähivanhemman ollessa elatuskyvytön, on elatusvastuu 100%:sti etä-vanhemmalla. Vastaavasti olisi oikeudenmukaista, että lähivanhemman ollessa elatuskyvytön, hän olisi vähintään elatustuen verran vastuussa lapsensa elatuksesta, joka vähentäisi etä-vanhemman raskasta vastuuta ja tasaisi nykytilannetta tasa-arvoisemmaksi.

Myös kantajana ja vastaajana lapsen elatukseen liittyvässä asiassa tulisi aina olla toinen vanhempi, ei koskaan lapsi.

Taina Huhtamo-Rajakenttä, aktivisti

Taina Huhtamo-Rajakenttä